

Krzysztof Stefański, Rafał Szrajber, *Łódzkie synagogi. Wirtualne dziedzictwo „zaginionej dzielnicy”*, Księży Młyn, Łódź 2009, ss. 96

Łódzkie synagogi są kolejną pozycją w dorobku znanego łódzkiego historyka sztuki, prof. dr hab. Krzysztofa Stefańskiego. Urodzony w Bolesławcu na Dolnym Śląsku, absolwent Katedry Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego, od początku lat osiemdziesiątych związany jest z Łodzią. Zajmuje się architekturą polską XIX i XX w., a głównie problematyką architektury sakralnej i poszukiwaniami form narodowych. Przez wiele lat związany był z Instytutem Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej. Od 1992 r. pracuje w Katedrze Historii Sztuki Uniwersytetu Łódzkiego, gdzie od 1999 r. zajmował stanowisko kierownika Zakładu Historii Architektury XIX i XX wieku, a od kwietnia 2009 r. objął funkcję kierownika Katedry. Autor wielu publikacji, w tym kilkunastu książek¹. Zaangażowany w ratowanie łódzkich zabytków – członek Rady Konserwatorskiej przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków w Łodzi, członek Społecznej Rady Renowacji Kościoła Ojców Jezuitów, współzałożyciel i prezes Fundacji Na Rzecz Ratowania Kaplicy Karola Scheiblera. Współautorem omawianej pozycji jest Rafał Szrajber. Urodzony w Łodzi urbanista, architekt, grafik oraz fotograf. Laureat „Ogólnopolskiego Konkursu na projekt Fontanny przed Teatrem Wielkim w Łodzi”. Jest wykładowcą Politechniki Łódzkiej oraz członkiem Łódzkiej Okręgowej Izby Architektów.

Omawiana publikacja została podzielona na dwie części (liczące 12 rozdziałów). Zawiera bogaty materiał ikonograficzny (czarno-biały w części pierwszej oraz kolorowy w części drugiej). Na końcu pracy został umieszczony wykaz materiałów archiwalnych, wybrana literatura, indeks osób i firm oraz streszczenie w języku angielskim.

¹ *Stary cmentarz ewangelicko-augsburski w Łodzi*, Łódź 1992; *Architektura sakralna Łodzi w okresie przemysłowego rozwoju miasta 1821–1914*, Łódź 1995; *Bazylika archikatedralna w Łodzi pw. św. Stanisława Kostki*, Łódź 1996; *Gmachy użyteczności publicznej dawnej Łodzi*, Łódź 2000; *Polska architektura sakralna w poszukiwaniu stylu narodowego*, Łódź 2000; *Jak zbudowano przemysłową Łódź. Architektura i urbanistyka miasta w latach 1821–1914*, Łódź 2001; *Atlas architektury dawnej Łodzi do 1939 roku*, Łódź 2003; *Architektura XIX wieku na ziemiach polskich*, Łódź 2005; *Ludzie, którzy zbudowali Łódź. Leksykon architektów i budowniczych miasta (do 1939 r.)*, Łódź 2009.

Głównym założeniem autorów było przedstawienie dziejów łódzkich synagog, ich walorów artystycznych (architektura i wystrój wnętrz) oraz dokonanie próby ich wizualnego zrekonstruowania przy użyciu współczesnej techniki komputerowej. Rozpoczęcie prac nad projektem było możliwe z uwagi na fakt przyznania w 2007 r. grantu Prezydenta Miasta Łodzi. Autorzy skupili się głównie na czterech najbardziej znanych, nieistniejących już dzisiaj, synagogach: gminnej, zwanej „Starą”, mieszczącej się przy ul. Wolborskiej; „postępowej” usytuowanej przy ul. Spacerowej (obecnie al. T. Kościuszki); „Wilker Szul (Szil)” przy ul. Zachodniej oraz synagodze „Litwaków”, która się znajdowała przy ul. Wólczańskiej. Praca dotyczy głównie XIX i początku XX w.

Pierwszą część stanowi zbiór informacji na temat dziejów, architektury oraz umieszczenia w tkance miejskiej wybranych łódzkich synagog i domów modlitwy. Autorzy pokrótce przedstawili historię poszczególnych budowli oraz podali podstawowe informacje na takie tematy, jak: wielkość populacji mieszkańców wyznania mojżeszowego w Łodzi w omawianym okresie, zakres terytorialny i krótki rys historyczny żydowskiego rewiru. Wyjaśnili także podstawowe pojęcia z zakresu religii judaistycznej, niezbędne dla zrozumienia omawianej tematyki. Dokonali również przeglądu stylów architektury synagogalnej w wieku XIX na tle architektury Europy. Część pierwszą zamyka aneks, w którym można znaleźć m. in. treść umowy z 1887 r. dotyczącej wykonania świętej arki dla synagogi mieszczącej się przy ul. Wolborskiej, a także fragment artykułu zamieszczonego w tymże samym roku na łamach „Dziennika Łódzkiego”, na temat budowy synagogi usytuowanej u zbiegu ulic Zielonej i Spacerowej.

Część drugą książki stanowi opis metod zastosowanych w celu uzyskania wirtualnej rekonstrukcji czterech synagog, a także wyjaśnienie przyczyn podjęcia się tej pracy przez autorów i wskazanie możliwości zastosowań dla owoców ich pracy (np. stworzenie „rzeczywistości mieszanej” poprzez wydanie wirtualnej mapy miasta z wprowadzoną warstwą „zaginionej dzielnicy”). Książkę zamyka prezentacja osiągnięć autorów w zakresie wirtualnych obrazów omawianych synagog. Można tu zobaczyć zarówno modele budynków w formacie 3D, jak i widoki przestrzenne, rekonstrukcje wnętrz i elewacji oraz usytuowanie wirtualnych synagog w dzisiejszej przestrzeni miasta.

Omawiana publikacja wpisuje się niewątpliwie w popularny obecnie nurt prac o tematyce dotyczącej historii Łodzi² i choć wyposażona jest w aparat naukowy, język, jakim została napisana oraz styl narracji powodują, iż trudno oprzeć się przekonaniu, że w założeniu autorów miała spełniać głównie zadanie popularyzatorskie. Książka, w pewnym sensie, może być uznawana za kontynuację pracy Jacka Walickiego³. Duża część pracy z założenia została poświęcona

² K. R. Kowalczyński, *Łódź przelotem wieków XIX/XX*, Łódź 2008; M. Koliński, *Łódź między wojnami. Opowieść o życiu miasta 1918–1939*, Łódź 2009 i in.

³ J. Walicki, *Synagogi i domy modlitwy w Łodzi*, Łódź 2000.

architekturze, co pozostawia pewien niedosyt w sferze historycznej, który jednak można zniwelować odwołując się do wcześniejszych publikacji dotyczących omawianej tematyki⁴.

Struktura pracy została nieco zachwiana poprzez nierównomierne rozłożenie objętości poszczególnych części (pierwsza liczy 78 stron, podczas gdy druga jedynie 10). Jednak z uwagi na charakter pracy ta nieproporcjonalność może być uznana za uzasadnioną. Autorzy przeprowadzili bogatą kwerendę ikonograficzną w Archiwum Państwowym w Łodzi, w Muzeum Historii Miasta i Muzeum Tradycji Niepodległościowych, a także w Żydowskim Instytucie Historycznym oraz w Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie. Wynikiem tego jest świetna orientacja zarówno w architektonicznych planach budowy, jak i w materiale fotograficznym oraz pracach o charakterze artystycznym (szkice, rysunki, widokówki). Dokładne usytuowanie topograficzne, szczegółowe wyznaczenie ówczesnych granic pierzei ulic oraz dotarcie do właściwych numerów działek, na których stały omawiane synagogi, stanowią niewątpliwy atut tej publikacji.

Cel, jaki został postawiony przed pracą został, moim zdaniem, niewątpliwie osiągnięty. Wynik, oglądany w postaci wirtualnych prezentacji jest imponujący i o wiele bardziej przemawiający do wyobraźni odbiorcy od wcześniej podejmowanych prób rekonstrukcji⁵. Tego typu działania, odwołujące się do „społecznej pamięci”, spełniają niebywale ważne zadanie. To właśnie m. in. dzięki nim nie powiódł się zamysł faszystowskiej filozofii całkowitego zniszczenia narodu żydowskiego i jego historii. Również dzięki omawianej pracy także współcześni mieszkańcy Łodzi mogą zobaczyć swoje miasto w zupełnie innym świetle. A takie inicjatywy jak umieszczenie dużych banerów w miejscach, w których znajdowały się niegdyś dwie największe synagogi, tj. przy zbiegu ulic Zielonej i al. T. Kościuszki oraz przy ul. Wolborskiej stanowią dowód zainteresowania społeczności łódzkiej swoistym powrotem do przeszłości, bez której nie można budować przyszłości.

Książka z pewnością godna jest polecenia. Może także stanowić punkt wyjścia dalszych badań nad poruszaną tematyką.

Małgorzata Parzynowska

⁴ *Dzieje Żydów w Łodzi 1820–1944. Wybrane problemy*, red. W. Puś, S. Liszewski, Łódź 1991; F. Friedmann, *Dzieje Żydów w Łodzi. Od początków osadnictwa Żydów do r. 1863*, Łódź 1935; W. Puś, *Żydzi w Łodzi w latach zaborów 1793–1914*, Łódź 1995; P. Spodenkiewicz, *Zaginiona dzielnica. Łódź żydowska – ludzie i miejsca*, Łódź 2006 i in.

⁵ Przykład może stanowić model synagogi „postępowej” autorstwa Władysława Depczyńskiego, który był eksponowany w 2008 r. w siedzibie „Stowarzyszenia Przyjaciół Starego Miasta” na Starym Rynku.